

Over een horige boer die tot orde geroepen werd

Flarden uit de geschiedenis van het horige erf Enserinck (thans: Groot Enzerink, Vorden/Delden)

Inleiding

In 1555 deed keizer Karel V afstand van zijn functie als landsheer van de Habsburgse Nederlanden, ten gunste van zijn zoon Philips II. Een jaar later volgde Philips zijn vader ook op als koning van Spanje. Het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen maakten deel uit van de Habsburgse Nederlanden sinds 1543, op grond van het Traktaat van Venlo¹. "Nieuwe bezems vegen schoon" moet Philips gedacht hebben, want al een jaar nadat hij landsheer was geworden nam hij het besluit dat er een inventarisatie moest worden gemaakt van de horige erven in de kwartieren van Veluwe en Zutphen, om na te gaan of de horigen zich in de afgelopen periode, toen zijn vader nog landsheer was, wel hadden gehouden aan hun verplichtingen jegens de hof waaronder zij ressorteerden². Eerder waren wel dit soort inventarisaties gemaakt maar de laatste keer was geweest in de jaren 1530, nog voordat Karel V landsheer werd. Horigen werden in dit kader 'gevisiteerd', wat inhield dat ze zich op een bepaalde dag moesten melden bij het hofgericht en verklaringen moesten afleggen en documenten moesten overleggen. Het ging daarbij onder meer om de vraag hoe zij aan de goederen gekomen waren die ze in gebruik hadden en wat hun verplichtingen waren.

Het besluit van koning Philips II was gedateerd 18 september 1556. Het werd in mei 1557 gevolgd door een plakkaat van Cornelis Anthoniszoon, rentmeester en hofrichter van de Graafschap Zutphen², gericht aan de horigen die vielen onder de Hoven te Zutphen, Lochem, Hengelo en Baak. Het plakkaat moest voorgelezen worden in alle kerken, zodat ook zij die niet konden lezen – het overgrote deel van de boerenbevolking – zich niet op onbekendheid ermee konden beroepen. Zij die onder de Hof te Hengelo vielen moesten zich op 5 juli 1557 melden. De zitting vond plaats in Zutphen, in de Proostdij. Onder de erven die horig waren aan de Hof te Hengelo was het erf Enserinck in het kerspel Vorden, buurschap Delden³. De bezitter van dat goed was Herman Enserinck. Hij was een ingewikkeld geval voor het hofgericht. Hij werd ondervraagd op 5 juli en vervolgens nog eens op 6 juli, waarna op 7 juli een *compositio* (schikking) met hem getroffen werd, waarin werd vastgelegd wat hij moest betalen voor de schendingen van het hofrecht die hij gepleegd had. Een verslag van de visitatie en een samenvatting van de schikking zijn ons overgeleverd in het 'Visitatie boeck de a[nn]o 1557'⁵.

¹ Tractaet tusschen Keyser Kaerle ende Willem Hertogh van Gulick, Gelre ende Cleve op-gericht voor Venlo; opgenomen in W. van Loon, Groot Gelders Placaet-Boeck, eerste deel, kolommen 20-26, Nijmegen, 1701. ² Dit besluit is opgenomen in mr. Johan Schrassert, Stucken en documenten behoorende tot den Codex GelroZutphanicus, Harderwyck, 1740 (hierna: Schrassert), blzz. 330-332.

² Schrassert, blzz. 332-334.

³ Niet te verwarren met het gelijknamige goed in de Vordense buurschap Veldwijk. Dat was een leengoed. ⁵ Gelders Archief, toegang 0012 (Gelderse Rekenkamer), inventarisnummer 1119, scans 0077-0086.

Groot Enzerink, december 2018

Voordat ingegaan wordt op 'het geval Herman Enserinck' eerst iets over hofhorigheid en meer specifiek over het hofrecht van de Hof te Hengelo.

Hofhorigheid

In de Middeleeuwen ontwikkelde zich het leenstelsel, onder meer in het gebied dat later tot het hertogdom Gelre en graafschap Zutphen zou gaan behoren: de landsheer gaf goederen in leen uit aan leenmannen, veelal edelen, in ruil voor bescherming, maar met de verplichting om de landsheer trouw te zweren en hem zo nodig in conflicten bij te staan. Op hun beurt gaven de leenmannen vaak delen van hun leengoederen uit in onderleen. Zo was huis Vorden een Keppels leen, terwijl huis Keppel zelf rechtstreeks onder de graaf, later: de hertog, van Gelre en graaf van Zutphen viel. Op zijn beurt had huis Vorden een leenkamer waaronder een groot aantal individuele goederen behoorde. Parallel – op sommige plaatsen zelfs nog eerder, vanaf de zevende eeuw – ontwikkelde zich in een groot deel van West-Europa op een maatschappelijk lager niveau het hofstelsel. De landsheer liet land ontginnen en daarop boerderijen bouwen. Die mochten worden geëxploiteerd door boeren, op voorwaarde dat zij zich afhankelijk verklaarden van de landsheer, hem een deel van de oogst afdroegen, diensten (waaronder eventueel krijgsmiddelen) voor hem verrichtten en voor belangrijke stappen die ze wilden nemen zijn toestemming verzochten. Zij werden 'onvrij'. In ruil daarvoor bood de landsheer rechtsbescherming en bescherming tegen aanvallen. Net als bij het leenstelsel was er sprake van een soort *contrat social*: afhankelijkheid in ruil voor bescherming. De hoedanigheid van hofheer werd in een aantal gevallen overgedragen aan geestelijke instellingen, zoals abdijen. Er ontstonden in de loop van de eeuwen verschillende gradaties van horigheid. 'Volschuldig eigen'

horigen waren in wezen lijfeigenen⁴. Niettemin konden zij wel bezittingen hebben, zelfs onroerende zaken. Keurmedigen en thijnsplichtigen hadden vooral financiële verplichtingen. Ook verschilden de rechten en plichten van horigen van streek tot streek en van gewest tot gewest. De hof waaronder een groep horigen behoorde was niet noodzakelijk een kasteel of iets dergelijks. Het was doorgaans een abstract, bestuurlijk begrip.

Toen in 1795 de Bataafse Republiek was uit geroepen, werden onder het motto 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' het lijfeigenschap en de horigheid afgeschaft⁵.

Het hofrecht van de Hof te Hengelo

Met hofrichter Cornelis Anthoniszoon vormden mr. Gregorius van Diene en nog een aantal afgevaardigden van koning Philips II een commissie die de visitaties van de horigen moest uitvoeren. Deze commissie had om te beginnen aan de hand van oude visitatieboeken en registers de toepasselijke rechtsregels opgetekend⁶. Dergelijke regels ontstonden uit gewoonterecht, waardoor ze van hof tot hof verschilden. Vanaf de dertiende eeuw werden er voor het eerst regels vastgelegd, maar nog slechts op enkele plaatsen⁷. Van het hofrecht van de hoven in de Graafschap Zutphen is mogelijk voor het eerst iets systematisch op schrift gesteld door de genoemde commissie, in 1557. Zij gaven aan dat zij zich daarbij baseerden op oude registers en visitatieboeken en op rechterlijke uitspraken. Daarbij gaat het onder meer om de visitatieboeken van de hoven te Zutphen en Lochem van 1488 en 1531 en om een 'Verklaeringe en bekentnisse by de Huysgenoten' van die hoven uit 1535. Veel regels voor de hof te Hengelo waren gelijk aan die voor de hoven te Zutphen en Lochem. Enkele belangrijke:

- Een horig goed kan door een echtpaar alleen worden bezeten en gebruikt als zij beiden horig zijn.
- Hun kinderen zijn vanaf hun geboorte ook horig.
- Een horige mag alleen trouwen met toestemming van de hofheer. Bovendien moet de wederhelft in beginsel behoren tot dezelfde 'echte', dat wil zeggen: de groep horigen van gelijke klasse, binnen dezelfde hof¹⁰. Uitzonderingen waren, wederom met toestemming van de hofheer, mogelijk. Als de bruid een vrije vrouw was, kon zij zich vrijwillig in de horigheid begeven om die toestemming te krijgen. Als de bruid horig was onder een andere hof, kon overleg tussen de hofheren leiden tot een 'wissel': een meisje uit de hof van de bruidegom moest dan horig worden onder de hof van de bruid. Als er één gevonden kon worden die een relatie had met een boer uit die hof, dan was er natuurlijk een win-winsituatie, zoals we dat tegenwoordig zouden noemen.
- Bij overlijden van een horige man erft de hofheer de helft van diens geld en roerende bezittingen: paarden, koeien en andere dieren, te velde staand en reeds geoogst gewas,

⁴ Het goed Enserinck was volschuldig eigen, zoals blijkt uit Gelders Archief, toegang 0556 (Huis Verwolde), inventarisnummer 1207, regest 11 november 1557.

⁵ Prof. mr. S.J. Fockema Andreae, Horigheid, in: Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis, derde bundel, Haarlem 1892 (hierna: Fockema Andreae), blz. 24, vermeldt dat uit een lijst van goederen op de Veluwe, toebehorend aan de abdij van Paderborn en de proosdij van Werden, opgemaakt in 1803, blijkt dat toen toch nog 49 van die goederen als volschuldig eigen bekend stonden.

⁶ Schrassert, blzz. 334-338.

⁷ Fockema Andreae, blz. 37. Hij wijst t.a.p., blz 44-45, nog op de zogeheten constitutie van keizer Albrecht van Beieren uit 1322, waarin algemeen geldende regels van hofrecht neergelegd zouden zijn, maar houdt dit voor een falsificatie. Er bestond in 1322 geen keizer Albrecht en als hij bestaan had, had hij niet de bevoegdheid gehad om regels op te stellen voor honderden hoven. Niettemin werd in de middeleeuwse rechtspraak wel naar deze constitutie verwezen. De tekst ervan is opgenomen in Schrassert, blzz. 267-271.

¹⁰ Fockema Andreae, blz. 51.

gereedschappen en huisraad 'tot een lepel toe'. De hofheer heeft de eerste keuze, dus het beste paard van stal gaat naar hem. In de hoven te Zutphen en Lochem gold dat ook bij het overlijden van een getrouwde vrouw, maar in die te Hengelo was in dat geval slechts 'eene olden Vleemsche' verschuldigd, een Vlaams pond⁸. Wel moest binnen een maand na het overlijden 'het volle pond' aan de rentmeester betaald worden, anders verbeurde de weduwnaar al zijn bezittingen!

- Na het overlijden van zijn vader moet de oudste zoon op het horige erf blijven. Aan zijn broers en zusters moet hij een door de rentmeester te bepalen vergoeding geven.
- Als een horige man overlijdt die niet op het erf woont, bijvoorbeeld een jongere broer, heeft de hofheer ook recht op de helft van diens nalatenschap, maar in zo'n geval heeft hij niet de eerste keuze.
- Schenkingen, die de bezittingen van de horige zouden verkleinen, zijn alleen mogelijk met instemming van de hofheer, die 'daer altyt syn voirdeel van heeft'. Dus: voor die instemming mag hij zich laten betalen; een soort vroege vorm van schenkbelasting.
- Een horige mag zijn goed niet verkopen, veranderen of splitsen.
- Zonder toestemming van de hofheer mag een horige geen eikenhout hakken, behalve zo veel als hij nodig heeft voor het herstellen van zijn huis. Handelt hij in strijd met deze regel, dan is het gehakte hout voor de hofheer en kan die bovendien aan zijn horige een boete opleggen.

De visitatie van Herman Enserinck

De commissie die de visitaties organiseerde bestond uit negen hoogwaardigheidsbekleders. Van hen waren enkelen alleen betrokken bij de voorbereidingen, die aanvingen op 18 juni 1557. De visitaties duurden tot 18 juli, omdat de te ondervragen personen daarna te druk bezig zouden zijn met het binnenhalen van de oogst. Een wisselend aantal commissieleden was tijdelijk afwezig. Hiervan werd een lijst bijgehouden. Op de dagen dat Herman Enserinck ondervraagd werd, 5, 6 en 7 juli, moeten naast hofrichter en rentmeester Cornelis Anthonisz. aanwezig geweest zijn: Dierick Deyn, raad en gevolmachtigde van de koning, dr. Johan van Schalbergen, raad van de koning, Thomas Grammaye, landrentmeester van Gelderland en mr. Johan Bel, secretaris van de koning, die ook binnen de commissie de secretariële rol moest vervullen. In het kader van de voorbereidingen hadden de heren een soort vragenlijst opgesteld⁹. Zo moesten de ondervraagden onder meer

- bevestigen dat zowel zij als hun vrouwen horig waren;
- vertellen waar hun bezittingen gelegen waren en hoe groot ze waren;
- melden of er in het verleden delen van verkocht, verpand of afgesplitst waren en of er verplichtingen op rustten, zoals renten in geld of in goederen;
- opgeven wie hun broers, zusters en kinderen waren en of er door hen huwelijken gesloten waren buiten de 'echte';
- verklaringen afleggen over het opgaande hout op hun erf.

⁸ Een pond Vlaamsch was geen tastbare munt, maar een rekeneenheid, gelijk aan 20 schellingen van 12 grooten elk, ofwel zes guldens van 20 stuivers elk. Een groot was gelijk aan een halve stuiver. Bron: Woordenboek der Nederlandsche taal, twaalfde deel, tweede stuk, 's-Gravenhage/Leiden 1949, kolommen 3258 vv.

⁹ Schrassert, blzz. 340 en 341.

De Proostdij te Zutphen, waar de visitaties plaatsvonden

Tijdens zijn eerste ondervraging, op 5 juli 1557, moest Herman Enserinck om te beginnen al bekennen dat zijn inmiddels overleden echtgenote, genaamd Tege, een vrije vrouw geweest was. Daarmee had hij zijn eerste overtreding van het hofrecht al te pakken. Het echtpaar had vijf zonen en een dochter gekregen¹⁰. Verder verklaart Herman dat hij jaarlijks aan de rentmeester op Petri (22 februari) twee gouden guldens heeft betaald en op Lamberti (17 september) zes blauwe guldens¹¹. Bovendien betaalde hij in de Hof te Hengelo op St. Simon en Judas (28 oktober), als de thijns verschuldigd was, nog eens acht 'olde Vleems' oftewel 48 gulden.

Bij het erf Enserinck zoals Herman dat bezat behoorden acht molder gezaais aan bouwland¹² en vijf koeweiden¹³. Van het goed waren voorheen echter delen afgesplitst, kennelijk in het kader van

¹⁰ Nadere gegevens volgen in onderstaand parenteel.

¹¹ Blauwe gulden was de bijnaam van de Reinoldus-gulden, geslagen door Reinald IV van Gelre. Bron: W.J. Buijs, De verschillende valuta's in de contracten van het Oude en Nieuwe Gasthuis te Zutphen, Oud-Zutphen vol. 1 (1982) nr.3, blz. 67.

¹² Een molder Zutphense maat kwam overeen met ongeveer 0,45 ha. Bron: H.K. Roessingh, Gelderse landmaten in de 17e en 18e eeuw, in: Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden, 83ste deel, 1969, blzz. 53 vv.

¹³ Een koeweide was de oppervlakte aan grasland die nodig was om één koe te voeden. Afhankelijk van de omstandigheden kon dat nogal uiteenlopen, ruwweg: van een halve tot een hele ha.

erfopvolging¹⁴. Herman meldt dat aan zijn intussen overleden broer Aelbert¹⁵ de hofstede Boirl is toegescheiden. Dit erf heet tegenwoordig 't Boerle. Het ligt naast het huidige erf Groot Enzerink. Deze hofstede werd vervolgens geërfd door Aelberts zoon Arent Enserinck en door deze verpacht aan een bouwman genaamd Berent, een vrij man. Er hoorden zes molder gezaais bij en ongeveer drie koeweiden. Dit erf werd echter in 1446 al als zelfstandig erf genoemd, dus het is niet waarschijnlijk dat dit oorspronkelijk bij Enserinck gehoord heeft en afgesplitst was. Het zal als allodiaal goed gehouden zijn door Hermans vader. Het werd in 1520 door diens erfgenamen verkocht aan Aloff van Lennep en diens vrouw Herma¹⁶. Wel was er sprake van afsplitsing voor wat betreft het toescheiden aan Hermans zuster Gheertruyt van vier molder gezaais en vijf koeweiden en aan zijn zuster Lysbeth van twee molder gezaais en een hooiland dat jaarlijks goed was voor vijf voer (dat wil zeggen: wagenladingen) hooi.

't Boerle vóór verbouw in 1915

Waarschijnlijk waren deze afsplitsingen, die plaatsgevonden moeten hebben toen Hermans ouders overleden waren, goedgekeurd door de hofheer, want daarover worden door de commissie geen opmerkingen gemaakt. Dat was anders met een afsplitsing die een generatie eerder had plaatsgevonden. Na het overlijden van Hermans grootouders was zijn vader bouwman geworden op het erf dat later als Groot Enzerink bekend zou staan. Uit andere bronnen dan het visitatieboek is bekend dat de grootouders Johan en Gertruyt Enserinck heetten en dat zij twee zoons hadden. De oudste en de vader van Herman, Aelbert, Geertruyt en Lysbeth, heette Arnt/Aernt/Arndt Enserinck. Hij was getrouwd met Marricken/Merricken. De tweede was Jacob Enserinck. Deze Jacob was dus een oom van Herman. Hij was in 1557 al niet meer onder de levenden, maar hij had in 1485 een deel

¹⁴ Het visitatieboek zegt dat Herman "Verklaert te hebben eenen broeder genoemd Aelbert ende twee susteren deene genoemd Gheertruyt en die ander genoemd Lysbeth die vanden goede Enserinck haer afgescheyt hebben als volgt". Het woord 'afgescheyt' staat voor een toedeling.

¹⁵ Albert Enserinck was richter te Vorden. Hij was als horige geboren, maar werd op 27 juni 1539 door hertog Wilhelm ontslagen uit de horigheid, welk ontslag op 10 januari 1542 werd bevestigd door Johan van Keppell en Sander Schymmelpennynck, respectievelijk landdrost en rentmeester van Zutphen. Bron: Gelders Archief, toegang 0012 (Gelderse Rekenkamer), inventarisnummers 757 en 782.

¹⁶ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0338 (Scholtambt Zutphen), inventarisnummer 216, scan 0070.

van het goed Enserinck verworven, waarop een hofstede stond¹⁷. Deze hofstede werd later Klein Enzerink genoemd. Daarbij hoorden ongeveer vijf à zes molder gezaais en twee koeweiden. Voor deze afsplitsing was geen toestemming verkregen.

Intermezzo: brief aan het Hof van Gelre en Zutphen

Dat Klein Enzerink destijds 'illegaal' was afgesplitst was niet nieuw voor rentmeester en hofrichter Cornelis Anthonisz. Hij schreef er zelf enkele jaren voor de visitatie, op 18 december 1554, een brief over aan het Hof van Gelre en Zutphen te Arnhem¹⁸. Hierin antwoordt hij op een schrijven dat het Hof eerder dat jaar, op 7 mei, aan hem gezonden had naar aanleiding van een verzoek van Herman Enserinck dat bij het Hof binnengekomen was. Cornelis Anthonisz. schrijft dat Klein Enzerink destijds in het kader van een magescheid werd afgesplitst uit het oorspronkelijke horige goed Enserinck en toegescheiden aan Hermans oom Jacob, voor 200 Rijns gulden. Kennelijk had Herman dit punt zelf opgebracht, want hij wilde de afsplitsing ongedaan maken. Dat moet ook de strekking geweest zijn van het verzoek van Herman, waar het Hof op gereageerd had met zijn brief van 7 mei 1554.

Inmiddels was Klein Enzerink overgegaan op twee zoons van de oude Jacob, Jacob junior en Johan. Herman had al een bedrag van 200 Rijns guldens aan Cornelis Anthonisz. in bewaring gegeven om daarmee het goed 'in te lossen' en deze had op verzoek van Herman diens beide neven een formele aanschrijving gestuurd. Die wilden echter geen medewerking verlenen, want ongedaanmaking van het magescheid zou betekenen dat zij Klein Enzerink moesten ontruimen. Cornelis Anthonisz. had partijen rond de tafel geroepen om een oplossing te vinden, maar zonder succes. Niettemin, buiten kijf was dat de afsplitsing van Klein Enzerink in strijd met het hofrecht had plaatsgevonden. Daarom gaf Cornelis Anthonisz. het Hof het advies dat Herman zijn zin moest krijgen. Uit deze brief blijkt verder dat Jacob junior en Johan vrije mannen waren. Dat is vreemd, want kinderen van horigen waren ook horig. Zou Hermans grootvader Johan een vrij man geweest zijn en heeft alleen Hermans vader Arndt zich in de horigheid begeven, maar diens broer Jacob niet? Erg waarschijnlijk is dat niet, want grootvader Johan voerde al de naam Enserinck en moet dus op dat horige erf gewoond en gewerkt hebben.

Op zijn brief van 18 december 1554 kreeg Cornelis Anthonisz. al de volgende dag een reactie van het Hof van Gelre en Zutphen¹⁹, die erop neerkwam dat men zich daar niet bevoegd achtte. Zaken die horige goederen betroffen moesten in het hofgerecht worden beslist. Cornelis moest het zelf maar oplossen.

De visitatie van Herman Enserinck – vervolg

Wijlen zijn oom Jacob Enserinck was, zo vertelde Herman, getrouwd geweest met Mechteld, een vrije vrouw uit het Sticht Utrecht, die in 1557 nog in leven was. Ten tijde van de visitatie werd Klein Enzerink gebruikt door hun zoon Jacob en diens zusters Fenna en Willigarda. Hun broer Johan wordt niet meer genoemd. Hij zal tussen 1554 en 1557 zijn overleden. Ook die kinderen zouden vrije personen zijn, verklaarde Herman. Verder zei hij begrepen te hebben dat Klein Enzerink gelost mocht worden met 200 Rijns guldens. Na de briefwisseling met het Hof van Gelre en Zutphen was er dus nog geen beweging in de zaak gekomen. Uit Klein Enzerink was bovendien nog (kennelijk: door Jacob senior of Jacob junior) een stuk land, de Nijemaete, overgedragen aan een derde, Roelof Hilverdinck. Het betrof deels zaailand van twee molder gezaais en deels groenland, ter grootte van vier of vijf koeweiden.

¹⁷ Gelders Archief, toegang 0556 (Huis Verwolde), inventarisnummer 1207, regest 12 mei 1485.

¹⁸ Gelders Archief, toegang 0124 (Hof van Gelre en Zutphen), inventarisnummer 911, scans 0221 en 0222.

¹⁹ Gelders Archief, toegang 0124 (Hof van Gelre en Zutphen), inventarisnummer 911, scans 0224 en 0225.

Tot slot moest Herman Enserinck desgevraagd nog toegeven dat zijn goed op verschillende manieren met verplichtingen belast was, in totaal 16 molder rogge²⁰.

Hiermee werd de ondervraging van 5 juli beëindigd. De volgende dag werd Herman weer gehoord. Toen moest hij vooral informatie verstrekken over wijlen zijn neef Aelbert en diens nagelaten betrekkingen. Gelukkig kon hij op een desbetreffende vraag antwoorden dat hij geen hout gehakt had in strijd met het hofrecht. Vervolgens werd geconcludeerd dat hij een regeling moest treffen met de hofheer in verband met drie geconstateerde schendingen van het hofrecht: het trouwen buiten de echte, het vervreemden van delen van het goed en het belasten ervan met renten aan derden, een en ander zonder toestemming.

Op 7 juli verschijnt Herman voor de derde keer voor de commissie. Ditmaal was het doel van de zitting om tot een schikking te komen: wat moest Herman betalen om zijn overtredingen af te kopen? Nu mag men zich van de onderhandelingspositie van een horige geen grote voorstelling maken. Hij kon niet procederen tegen zijn hofheer en was daarom in wezen aan diens willekeur overgeleverd²¹. Hij pleit dan ook slechts dat hij een arm, oud en gebrekkig man is en "*bidt datmen sulcx aensien wil ende hem genadelyck tracteren* (behandelen)". Dat lijkt de commissie inderdaad te doen. In de *compositio* (letterlijk schikking, maar beschikking zou een betere term zijn) wordt gesteld dat Herman 50 golden gulden van 28 stuivers elk moet betalen voor twee van de drie overtredingen, het trouwen buiten de echte en het belasten van het goed zonder toestemming. De afsplitsingen worden niet opnieuw genoemd. Maar zoals hierna zal blijken, bleef hem ook hiervoor nog een boete boven het hoofd hangen. De helft van de opgelegde boete moet betaald worden op de komende Martini (11 november 1557) en de andere helft op Maria Lichtmis (2 februari 1558). Betaalt hij niet op tijd, dan verbeurt hij zijn goed. Hij krijgt toestemming om het goed te belasten als hij het geld moet lenen, maar die schuld moet dan wel binnen zes jaar afgelost worden, anders verliest hij alsnog zijn goed.

Bij de aanvang van deze zitting had Herman aan de commissie een verzoek gedaan. Hij achtte zijn oudste zoon Aernt niet capabel om de boerderij Groot Enzerink over te nemen. Volgens hofrecht zou dat wel moeten gebeuren. Hij wilde in diens plaats zijn tweede en derde zoons, Willem en Jan, als zijn opvolgers laten aanwijzen. Die moesten zich dan 'horig naar den goede' verklaren, wat inhield dat zij het bedrijf moesten voeren en de thijns en andere financiële verplichtingen moesten opbrengen. Daartoe hadden zij zich bereid verklaard. In de *compositio* werd hier toestemming voor gegeven.

De arme, oude en gebrekkige Herman Enserinck moet niet in staat geweest zijn om de zware boete op te brengen, want spoedig na de visitatie verkocht hij zijn goed aan Hayo Ripperda, heer van Vorden. Deze kocht vervolgens op 11 november 1557 het goed vrij uit de horigheid, dat wil zeggen: hij kocht van koning Philips II al diens rechten op het goed en jegens de horigen, met uitzondering van de renten en het recht om belastingen te blijven heffen²². Ook behield hij de vordering op Herman Enserinck uit hoofde van de op 7 juli opgelegde boete, maar het recht om alsnog een boete op te leggen voor de afsplitsingen werd uitdrukkelijk overgedragen aan Ripperda. Op diezelfde dag, 11 november 1557 moest Herman de eerste termijn van de boete van 7 juli betalen. Samenhang ligt

²⁰ Dat was meer dan hij opgaf als zijn eigen productiecapaciteit. Hoe dat zat, wordt niet duidelijk. Mogelijk waren sommige van de renten al afgelopen of gelost.

²¹ Fockema Andreae, blz. 34.

²² Gelders Archief, toegang 0556 (Huis Verwolde), inventarisnummer 1207, regest 11 november 1557.

voor de hand: als hij niet betaalde, was hij zijn goed sowieso kwijt. Aangenomen mag worden dat Ripperda dat bedrag alvast voorschoot, te verrekenen met de koopsom. De levering vond pas ruim een jaar later plaats. Herman zelf was inmiddels overleden, evenals Hayo Ripperda. De kinderen van Herman droegen het goed over aan Henrica van Hackfort, sinds 10 juli 1558 weduwe Hayo Ripperda. Er vonden zelfs twee overdrachten plaats, eerst onder hofrecht van de hof te Hengelo en vervolgens nog eens onder het landrecht van Zutphen²³.

Parenteel van Johan en Gertrued Enserinck

In het bovenstaande werden al enkele genealogische gegevens verwerkt die werden ontleend aan de verslagen van ondervragingen in het visitatieboek. Ook over verdere verwanten werden vragen gesteld en antwoorden gegeven. In combinatie met gegevens uit andere bronnen kon een parenteel worden opgesteld:

- I Johan Enserinck x Gertrued/Gertruyt (huwelijk < 1449), beiden in leven in 1460, Johan nog in 1467²⁷; beiden overleden < 1485²⁴.
 Kinderen:
 Arnt/Aernt/Arndt (volgt II-1)
 Jacob (volgt II-2)

- II-1 Arnt/Aernt/Arndt Enserinck, horig, x Marricken/Merrickken (huwelijk < 1485), Arnt kerkmeester van Vorden 1501²⁵, overleden < 9 september 1514²⁶. Marricken overleden > 13 december 1528²⁷. Bezitters van Groot Enzerink.
 Kinderen:
 Herman (volgt IIIa-1)
 Aelbert (volgt IIIa-2)
 Gheertruyt (volgt IIIa-3)
 Lysbeth (volgt IIIa-4)
 Wilmer/Welmer (volgt IIIa-5)
 Janna (volgt IIIa-6)

- II-2 Jacob Enserinck, vrij, x (1) Willigarda, in leven 1485, en x (2) Mechtelt, vrije vrouw uit het Sticht van Utrecht. Jacob overleden < 1557, bezitter van Klein Enzerink.
 Kinderen:
 Jacob (volgt IIIb-1)
 Johan (volgt IIIb-2)
 Fenna (volgt IIIb-3)
 Willigarda (volgt IIIb-4)

- IIIa-1 Herman/Harmen Enserinck, horig, x Tege (huwelijk <1530), vrije vrouw. Herman overleden < 1559; Tege overleden < 1557. Bezitters van Groot Enzerink.
 Kinderen:

²³ Gelders Archief, toegang 0556 (Huis Verwolde), inventarisnummer 1207, regesten 20 en 27 februari 1559.

²⁷ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0010 (ORA Zutphen), inventarisnummer 457, transcriptie Ben Wullink (www.vordensverleden.nl)

²⁴ Gelders Archief, toegang 0556 (Huis Verwolde), inventarisnummer 1207, regest 12 mei 1485.

²⁵ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0338 (Scholtambt Zutphen), inventarisnummer 215, scan 24.

²⁶ Gelders Archief, toegang 0012 (Gelderse Rekenkamer), inventarisnummer 489.

²⁷ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0338 (Scholtambt Zutphen), inventarisnummer 217, scan 0016.

Ar[e]nt (volgt IVa-1) Alijt
(volgt IVa-2)
Willem (volgt IVa-3)
Johan (volgt IVa-4)
Henrick (volgt IVa-5)
Henrick II (volgt IVa-6)

IIIa-2 Aelbert/Albert Enserinck, oorspronkelijk horig, x Anne Smitz (huwelijk 1516²⁸), vrije vrouw. Albert was richter te Vorden. Op 27 juni 1539 werd hij door Hertog Wilhelm ontslagen uit de horigheid, welk ontslag op 10 januari 1542 werd bevestigd door Johan van Keppell en Sander Schymmelpennynck, respectievelijk landdrost en rentmeester van Zutphen³³. Albert overleden < 1557.

Kinderen:

Aernt (volgt IVb-1)
Gerrit (volgt IVb-2)
Sesken (volgt IVb-3)
Mechtelt (volgt IVb-4)

Zegel van richter Albert Enserinck

IIIa-3 Gheertruyt Enserinck, horig x Herman de Venth (huwelijk < 9 september 1514), horig, beiden overleden < 1557, eigenaren van een stuk land vergelijkbaar met Boirsllege maete, vier malder gezaais.

Kinderen:

Lubbert (volgt IVc-1)
Jan (volgt IVc-2)
Jorien (volgt IVc-3)
Swedera (volgt IVc-4)
Lysbeth (volgt IVc-5)
Arnolda (volgt IVc-6)

²⁸ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0010 (ORA Zutphen), inventarisnummer 621, scan 67.

³³ Gelders Archief, toegang 0012 (Gelderse Rekenkamer), respectievelijk inventarisnummer 757 en inventarisnummer 782.

IIIa-4 Lysbeth Enserinck x Jan ten Calfster, schoenmaker te Zutphen, eigenares van de Middelkamp, een malder gezaais, het Yserenstuk, een malder gezaais, en een hooiweide, genaamd Dorenbroek, goed voor vijf voer hooi.
Kind:
Lambert

IIIa-5 Wilmer/Welmer/Willem Enserinck, minderjarig in 1516, overleden voor 1557.

IIIa-6 Janna Enserinck, minderjarig in 1516, overleden voor 1557.

IIIb-1 Jacob Enserinck, vrij, x Johanna (huwelijk < 1535), eigenaar van Klein Enzerink, groot vijf of zes malder gezaais, plus twee koeweiden.

IIIb-2 Johan Enserinck, vrij, overleden tussen 1554 en 1557.

IIIb-3 Fenna Enserinck, vrij, in leven 1557

IIIb-4 Willigarda Enserinck, vrij, in leven 1557.

IVa-1 Arnt/Arent Enserinck, geboren 1530 of 1531, x Elysabeth/Lyze, volgens zijn vader niet geschikt om Groot Enzerink over te nemen.

IVa-2 Alijt Enserinck, geboren 1533 of 1534 x Goossen Obbekinck.

IVa-3 Willem/Welmer Enserinck, geboren 1536 of 1537, horig naar den goede vanaf 1557.

IVa-4 Johan Enserinck, geboren 1539 of 1540, horig naar den goede vanaf 1557, x Derica.

IVa-5 Henrick Enserinck de oude, geboren 1542 of 1543, x Haedewich.

IVa-6 Henrick Enserinck de jonge²⁹, geboren 1545 of 1546.

²⁹ Beide zoons met de voornaam Henrick waren in leven en werden door hun vader Herman genoemd tijdens diens visitatie in 1557. Beiden traden in 1559 op bij de overdracht van het goed Enserinck. Zij werden daarbij aangeduid als 'die olde' en 'die ionge'.

IVb-1 Aernt Enserinck x Henrica Verwers (huwelijk 1553³⁰), richter te Vorden, eigenaar van Boerle (Boirl), ongeveer zes molder gezaais, welk erf gebouwd wordt (1557) door Berent te Boirl (vrije man), en van Boirslegemaet, ongeveer drie koeweiden. Aernt overleden < 1575.

Kinderen³¹:

Nicolaes/Claes

Griete

Aeltyn

Jutte

Marie

Wiese

Johan/Jan

IVb-2 Gerrit Enserinck, wonende (1557) bij de grummel [*graanmolen?*] van Bronkhorst.

IVb-3 Sesken Enserinck, in leven 1557.

IVb-4 Mechtelt Enserinck, wonende (1557) te Zutphen.

IVc-1 Lubbert de Venth x Marie, wonend (1557) op Enzerinks Marschslach.

Kind:

Herman

IVc-2 Jan/Johan de Venth x Machtelt Smeding (horig), woont (1557) de Hoven, vrouw is in verwachting.

IVc-3 Jorien de Venth x Mechtelt Vroessink (vrij), woont (1557) in de Hoven, nog geen kinderen.

IVc-4 Swyer/Zwedera de Venth x Aelbert de Calfster (vrij), woont (1557) in Zutphen met vijf of zes kinderen.

IVc-5 Lysbeth de Venth, ongetrouwd (1557).

IVc-6 Arnolda/Aerntken de Venth x Herman Ottosz. Hey, schoenmaker te Zutphen, geen kinderen (1557).

³⁰ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0010 (ORA Zutphen), inventarisnummer 621, scan 147.

³¹ Regionaal Archief Zutphen, archiefnummer 0338 (Scholtambt Zutphen), inventarisnummer 221, scan 73.